

УДК 94(477)

ОЛЕНА РУСИНА

кандидатка історичних наук, провідна наукова співробітниця,
відділ історії України середніх віків і раннього нового часу,
Інститут історії України НАН України
(Київ, Україна), erusina@ukr.net

НОТАТКИ ЩОДО ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ XIV–XVI ст.

Розглядаються питання візуалізації історії України доби литовської політичної зверхності (XIV–XVI ст.). Ідеться, зокрема, про використання в дотичних публікаціях синхронних художніх образів (гравюр із твору Алессандро Гваньїні, мініатюр Лицевого літописного зводу), картин сучасних митців, фотобальсифікатів тощо. Значну увагу приділено проблемі плагіату при доборі ілюстрацій, котра, на думку авторки, потребує такої ж уваги фахівців, як і етичні аспекти новітнього історієписання. Наголошується, що литовська доба нині практично викреслена з масової історичної свідомості через брак сучасних комеморативних практик. Водночас пам'ять про неї актуалізують як окремі ювілеї, так і деякі поточні соціоекономічні й політичні явища. Цьому ж має зарадити її візуалізація – в якнайширшому спектрі можливостей, із залученням зусиль дослідників, художників, скульпторів, телевізійників, кінематографістів, організаторів фестивалів середньовічної культури тощо.

Ключові слова: візуалізація, Лицевий літописний звід, фальсифікат, плагіат, історична свідомість.

Навряд чи варто доводити, що будь-яка публікація на історичну тематику, популярна або вузькофахова, суттєво виграє від добре підібраних ілюстрацій. Вони не лише наближають до читача події минулого, а й створюють образи давнини, подеколи важливіші за точні хронологічні реperi.

Для України часи «з людським обличчям» починаються у XVII ст. Візуальний ряд попередніх епох має здебільшого імперсональний характер (звісно, якщо не зважати на розмаїті фантазійні зображення, про які йтиметься нижче). Від тодішніх героїв не залишилося ані портретів, ані особистих речей, ані поховань – усіх цих наочних свідчень їх історичного буття. Щоправда, подеколи їх підміняють пам'ятники новітньої доби. У цьому сенсі пощастило киево-руському періоду. Останніми десятиліттями на східноєвропейських

обширах постало чимало монументів, які увічнюють Ольгу, Святослава, Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Бориса та Гліба й навіть Анну Ярославну, котру не згадує жодне давньоруське джерело¹.

Натомість так і не з'явився пам'ятник переможцеві у Синьоводській битві Ольгердові, що його зведення у Вінниці ладне було спонсорувати посольство Литовської Республіки в Україні. У Радивиліві лише плекають плани перелити «декомунізованого» Леніна на Миколая Радзивілла. А в Києві замість пропонованого істориками монументального вшанування Александра Ягеллончика, котрий надав місту маґдебурзьке право, на Андріївському узвозі з'явилася меморіальна дошка з дещо туманним написом: «Українсько-литовська спільна спадщина. Замкове місце XIV ст. на Замковій горі». Тож, як бачимо, практично викреслена з масової історичної свідомості двохсотрічна литовська доба «повертається» значно повільнішими темпами.

Лише поодинокі події періоду XIV–XVI ст. уряди-годи актуалізуються через ювілейні дати й відповідні заходи. Доволі помітним (принаймні в масштабах столиці) було відзначення 500-ліття надання Києву маґдебурзького права, коли світ побачили кілька принагідних публікацій, зокрема така симптоматична для наших часів праця, як книжка Р.Делімарського «Маґдебургзьке (sic!) право в Києві» (Київ, 1996 р., 144 с.). Вона варта згадки не тому, що становить собою ледь не суцільний плаґіат², а через упровадження в обіг комічних фотофальсифікатів (див. с.106–109). Автора чомусь не влаштувало те, що Александрів привілей 1494 р. написано на трьох аркушах, тож він «розрізав» його навпіл і, додавши до однієї половини кінцівку з якогось іншого акта, а до другої – так само «чужий» початок, подав ці «колажі» як київські привілеї 1494 і 1499 рр., що їх зображення відразу помандрували сторінками історичних видань різного штибу³.

У публікаціях з історії міського права їх доповнює ще один, не менш кумедний, «документ епохи» – малюнок «Засідання міської ради» («Рада маґистрату»)⁴. Бачимо двох поважних панів, котрі сидять за столом, на якому лежать предмети незрозумілого призначення, а також літеру S (див. ілюстр.1). Потрібна неабияка фантазія, аби розгледіти у цій «міській раді» її іконографічний прототип – гравюру з праці Станіслава Сарницького

¹ Найвідомішим з огляду на суспільний резонанс став пам'ятник князеві Володимирі, зведений у центрі Москви 2016 р. Цікаво, що в його будівництво вкладався певний містичний підтекст, адже були покликання на те, що після встановлення там-таки у 2013 р. пам'ятника патріархові Гермогену почалися «чудеса»: «Те, що відбулося в Новоросії, те, що відбулося у Криму» (див.: [Електронний ресурс] https://www.bbc.com/russian/russia/2014/12/141225_moscow_vladimir_monument). Аж ніяк не пропаґуючи забобонів, згадаймо і про руйнацію монумента засновникам Києва напередодні інавгурації четвертого президента України. А заразом і про те, що рік тому у Кривому Розі відкрили найвищий в Європі пам'ятник Володимирові Великому.

² Зацікавлених відсилаємо до рецензії: Русина О. Київська маґдебургія: ювілейний комплект // Критика. – 1999. – №6. – С.24–26; *І ж.* Студії з історії Києва та Київської землі. – К., 2005. – С.137–152.

³ Див., напр.: З історії самоврядування та демократії у Києві від княжої доби до нашого часу: Посібник для учнів старших класів. – К., 2000. – С.76, 81; *Гошко Т.* Нариси з історії маґдебурзького права в Україні: XIV – поч. XVII ст. – Л., 2002. – С.122.

⁴ Самоврядування в Києві: історія та сучасність: Мат. міжнар. конф., присвяч. 500-річчю надання Києву маґдебурзького права. – К., 2000. – С.140; *Гошко Т.* Нариси з історії маґдебурзького права в Україні... – С.13; *Білоус Н.* Київський маґистрат XVI – першої половини XVII ст.: організація та структура влади // Соцдум. – Вип.2. – К., 2003. – С.25; *Яковенко Н.* Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – К., 2006. – С.129.

«Статути і метрика коронних привілеїв...» (1594 р.), що насправді представляє комісарський суд (див. ілюстр.2). Яким чином із неї зникли аж три персонажі та як рука одного з них перетворилася чи то на ручну гранату, чи то на паливозаправний пістолет, роз'яснює фрагментарно збережений малюнок (див. ілюстр.3), репродукований у рамках проекту «Автограф української історії: IX–XXI ст.», на основі якого постала «документальна виставка on-line» на веб-сайті Державної архівної служби України. Зображення подається в розділі «Аматорські малюнки серед діловодних автографів XVI–XVIII ст.» як таке, що представляє засідання Белзького магістрату⁵. Той факт, що це – незугарна копія гравюри 1594 р., пройшов повз увагу авторів проекту.

Доволі комічне й те, що події з історії Литовської держави подеколи ілюструються⁶ гравюрами з книги Л.Ходзька «Польща» 1830-х рр. (див. ілюстр.4–5). Схоже, що ці анахронічні зображення закутих у панцири рицарів тяжіють до портретної галереї литовських князів із праці Алессандро Гваньїні. Звісно, вони суто умовні, та ще й по-своєму деперсоналізовані, адже в італійця на королівській службі один портрет нерідко «обслуговував» кількох історичних персонажів. Так, гравірований образ Скиргайла був водночас зображенням Яна-Ольбрахта, Вітовт став «двійником» Семовита тощо⁷. Цікаво, що кількість таких «дублікатів» зросла в наступному столітті: подані в московському «Титулярнику» 1670-х рр. кольорові мініатюри із зображенням Рюрика та Святослава ґрунтуються на портретах Вігенья й Леха I з праці А.Гваньїні (див. ілюстр.7–8)⁸.

Не слід, однак, забувати, що в Московії була власна традиція ілюстрування «ґранд-наративу». Маємо на увазі фундаментальний Лицевий літописний звід, створений за наказом Івана Грозного у третій чверті XVI ст.⁹ Значну увагу в ньому приділено подіям XIV–XVI ст., що відбувалися у Великому князівстві Литовському, які можна побачити «сусідськими» очима¹⁰. Щоправда,

⁵ Архіви України. – 2005. – №5/6. – С.130 (№5; документ датується 1703 р., хоча в ньому прямо вказано іншу дату – 1638 р.).

⁶ Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя ў двух тамах. – Т.1 (А–К). – Мінск, 2007. – С.7; Україна: Литовська доба: 1320–1569. – К., 2008. – С.9; Литва: культура та історія: Едукаційна виставка, присвячена тисячорічному ювілею Литви. – Вільнюс, 2009. – С.7; Ukraina: Lietuvos erosha: 1320–1569. – Vilnius, 2010. – P.17; Грюнвальдська битва – битва народів. – К., 2010. – С.13.

⁷ Див. ілюстрації й нотатки перекладача Ю.Мишика: *Гваньїні О.* Хроніка європейської Сарматії. – К., 2007. – С.12, 58, 75, 80, 92, 141, 153, 307, 311, 324, 326. Додамо, що, попри свою сумнівність, це Вітовтове зображення стало канонічним. Його колоризовану версію (в пандан до відомого портрета Барбари Радзивілл) подано, скажімо, на надзвичайно цікавій літографії за малюнком В.Дмоховського (1854 р.), яка представляє збірний образ давньої історії Литви (див. ілюстр.6).

⁸ *Кулименева І.Е.* Гравированные «родословия» российских императоров XVIII в. // Родословные древа русских царей XVII–XVIII вв. – Москва, 2018. – С.94. Відзначимо, що схожі випадки «позичання» предків трапляються й у наш час. Викриваючи в позаминулому році самозваного «принца Чорногорії та Македонії» Стефана Чернетича, ніхто не помітив, що в його «генеалогічному дереві» «добре задокументовані предки» представлені портретами ... українських гетьманів Б.Хмельницького, І.Виговського, П.Дорошенка та І.Мазепи (див.: [Електронний ресурс] http://www.princeofmontenegroandmacedonia.eu/_albero.html).

⁹ Див.: Лицевой летописный свод: Факсимильное издание рукописи XVI в. в 10 кн. – Кн.1–10. – Москва, 2006.

¹⁰ Докл. див.: *Мартынюк А.В.* История Великого княжества Литовского в миниатюрах Лицевого летописного свода XVI в. // Lietuvos pilys. – 2010. – №6. – Vilnius, 2011. – P.149–163; *Его же.* Формы и уровни идентичностей в визуальных нарративах Лицевого летописного свода // Нарративы руси конца XV – середины XVIII в.: в поисках своей истории. – Москва, 2018. – С.190–207.

подеколи зображення XIX ст. точніші за давні мініатюри. Скажімо, на тій, де представлено шлюб Василя III із племінницею Михайла Глинського Оленою (майбутньою матір'ю Івана Грозного), ми бачимо великого князя московського з бородою, яку насправді він поголив, аби видаватися молодшим юній нареченій (див. ілюстр.9–10). Утім, попри все, малюнки Лицевого зводу становлять неабиякий іконографічний резерв для ілюстрування подій, дотичних до української історії (зокрема литовсько-московських війн XVI ст.).

Щоправда, подеколи їх використання довільне. Наприклад, одну з мініатюр уміщено на обкладинці книги Б.Черкаса «Синьоводська битва 1362 року: історичний нарис» (Київ, 2012 р.), тоді як у Лицевому літописному зводі про цю баталію немає жодного слова. Загалом для її візуалізації надаються картини сучасних художників – такі ж фантазійні, як і побудови істориків та краєзнавців¹¹. Чого варта, скажімо, сама лише назва полотна А.Орльонова «Князь Данило Острозький у битві на Синіх Водах (1362 р.)!» Утім подібний політ історичної фантазії не бентежить дослідників, і нині цей твір прикрашає обкладинки принаймні двох видань¹². Симптоматично й те, що художні варіації на синьоводську тему в останній час з'явилися в усіх трьох країнах, із чиїх теренів складалося Велике князівство Литовське: у власне Литві (Г.Казимеренас), Білорусі (В.Басалига, М.Басалига) та в Україні (А.Орльонов, А.Холоменюк, О.Демко¹³).

Відомо, що досвід співіснування в межах одного державного організму порізнорозному оцінюють у кожній з цих держав. Нагадаємо, як багато він важив для Білорусі в перші роки після розпаду СРСР. Не дивно, що українці, для яких точкою відліку національного буття є епоха козаччини, спізналися порівняно з білорусами у візуалізації реалій литовської доби. Тож білоруські видання стали об'єктом масштабних «запозичень» із боку наших співвітчизників. Коли ж до цього додається незнання мови братнього народу, постають такі курйози, як поданий В.Горобцем у серійному виданні «Україна: Хронологія розвитку»¹⁴ малюнок «пацюка-потвори, народженого у Вільно в 1562 р., що сприймався як алегорія безжалюї війни» (див. ілюстр.11). Утім ця істота анітрохи не схожа на пацюка. Та й хто спромігся б визначити дату народження щура?! Усе стає на свої місця після звернення до першоджерела – виданої в Мінську

¹¹ Наша позиція у цьому питанні неодноразово акцентувалася в літературі (див., напр.: Русина О. Студії з історії Києва та Київської землі. – К., 2005. – С.314–340; *Її ж.* Синьоводська битва в сучасній українській історіографії // Vidurio Rytu Europa mūšio prie Mėlynųjų Vandens metu. – Kaunas; Kraków, 2013. – Р.127–135). У цьому зв'язку не може не дивувати позиції тих дослідників, які, замість звернутися до цих публікацій, покликаються на наше телевізійне інтерв'ю (див.: *Баженов Л.В.* Синьоводська битва 1362 р.: дискусійні версії // Вісник КІНУ: Історичні науки. – Вип.8. – Кам'янець-Подільський, 2015. – С.26).

¹² Див.: *Colloquia Russica. – Series 2. – Vol.2: Vidurio Rytu Europa mūšio prie Mėlynųjų Vandens metu. – Kaunas; Kraków, 2013; Дорош М.* Битва на Синіх Водах. – Вінниця, 2017.

¹³ Характерно, що антиросійський дискурс, у рамках якого в незалежній Україні постала так звана «синьоводська проблема», проклав собі шлях у живопис: твір О.Демка «Ранок на Синіх Водах (Князь Дмитрій Подільський)» є виразною візуальною «антитезою» відомій картині О.Бубнова «Ранок на Куликовому полі».

¹⁴ *Горобець В.* Сподівання та розчарування від народження нової вітчизни // На порозі Нового часу: Від Люблінської унії до кінця XVIII ст. (= Україна: Хронологія розвитку, т.4). – К., 2009. – С.11. Заради справедливості відзначимо, що у цій публікації «потерпіли» не лише білоруси. Скажімо, із видання «Україна – козацька держава» (Київ, 2001 р.) до неї потрапили не менше 250 ілюстрацій.

енциклопедії «Велике князівство Литовське»¹⁵. Насправді тут ідеться не про пацюка, а про «парсюка» – тобто поросю, замальоване з огляду на свою аномальність (згідно з латиномовним підписом, це був «porcellus monstruosus»).

До іншої публікації В.Горобця, «Україна: Люблінська унія та народження нової вітчизни» (Київ, 2009 р.), із мінської енциклопедії «перекочували» близько 70¹⁶, а з нашої праці¹⁷ – понад 170 ілюстрацій! Та чи пішла така «всеїдність» на користь книзі? Аж ніяк. Механічне копіювання «картинок» із різних джерел обернулося їх дублюванням, та ще й із різними підписами (пор., напр., с. 4 і 59, 7 і 10, 47 і 71, 84 і 100). Вагомим додатком до цього стала анекдотична колізія, зафіксована на с.160: автор не тільки «не впізнає» гравюру зі с.108 («Битву з татарами» з праці Матвія Меховського), а й, подаючи її вдруге, повертає на 90°. Так постає видовище не для слабкодухів: закуті у залізо кінні польські рицарі, попадавши на спину, примудряються тримати на своїх списах нападників-кочовиків!

Не менш кумедне враження справляє те, що науковець подеколи не може навіть правильно відтворити підписи під «запозиченими» фото або їх «коригує». Так, гравірований портрет Міндовґа із праці А.Гваньїні подається як його сучасна реконструкція, мініатюра Лицевого літописного зводу – як малюнок із Кодексу «Балдвіна з Тревіру» (тобто Балдуїна Трійського; с.19, 177). Чи не найвідоміше в історії Порти (званої «Оттаманською!») подружжя представлено парою портретів: «Сулейман II Пишний» і «Хуррем-Султан (Роксолана), дружина Сулеймана I Пишного». Невизначеність із «порядковим номером» володаря доповнюється цікавою новацією – «Хуррем-Султанша» (с.132, 136–137). Сторінку Литовської метрики перетворено на «зразок дипломатичного листування польських королів», а іншу, із волинським привілеєм, – на якийсь таємничий сувій (с.21, 177). Російська «ручниця» стала більш зрозумілою «рушницею» (с.23), а до зображення «байдани» (тип російської кольчуги) додався фантастичний коментар: «За однією з версій, прізвисько князя Вишневецького “Байда” походить саме від назви цього різновиду захисного спорядження воїна» (с.141)¹⁸. Картину І.Рєпіна «Козак у степу» (котра, до речі, зберігається у Харкові) подано як твір «невідомого художника» (с.113), а автора полотна «Апофеоз Гданську» (sic!), представника відомої родини ван ден Блоків (van den Blocke), перетворено на «ван ден Блоска» (с.103).

Можливо, ми не приділяли б стільки уваги виданню, чия природа доволі очевидна вже з перших сторінок¹⁹, якби не цьогорічне 450-ліття Люблінської унії,

¹⁵ Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя ў двух тамах. – Т.1. – С.57.

¹⁶ «Вичавити» більше було, здається, просто неможливо. Автор «угилізував» навіть карту Вацлава Гродецького (перетвореного ним на «Городецького»), розміщену на вкрай незручному для сканування розвороті. Тож, не спромігшись скопіювати її цілком, В.Горобець вирішив скористатися бодай частиною. Відповідно, у книзі польсько-литовські обшири XVI ст. представлені вузькою смужкою землі, на якій немає ані Волині, ані Поділля, ані Галичини – власне нічого, окрім Силезії, Померанії та Західної Великопольщі (див.: *Горобець В.* Україна: Люблінська унія та народження нової вітчизни. – С.6).

¹⁷ *Котляр М.Ф., Русина О.В.* Від Батиевої навали до Люблінської унії (= Україна: Хронологія розвитку, т.3). – К., 2008.

¹⁸ Годі й казати, що ототожнення князя Д.Вишневецького з фольклорним персонажем Байдою є нічим іншим, як даниною традиціям історичної школи Вс.Міллера.

¹⁹ Див. хоча б передмову (с.3–6), де автор задається sacramентальними питаннями: «Так чим же була для України Люблінська унія? Чи мало українське суспільство свій інтерес у цих важливих

що повертає нас до пов'язаних із цією подією питань, зокрема до її візуальних репрезентацій²⁰. Вище вже відзначалося, наскільки важливі для актуалізації історичної пам'яті подібні ювілейні дати. Однак не лише річниці змушують нас пригадувати середньовічні реалії. У певному сенсі їх відживляють сучасні соціо-економічні явища. Маємо на увазі не концепт «нового Середньовіччя», над яким розмірковували М.Бердяєв та У.Еко, а наслідки будівництва капіталізму на руїнах СРСР. Адже замість очікуваного «світлого майбутнього» українці опинилися у країні, поділеній між олігархічними кланами, із прогресуючою деіндустріалізацією, неефективним держапаратом і всевладдям різнокаліберних «царьків». Ці новоз'явлені «магнати», позиціонуючи себе «суспільною елітою», поспішають обзавестися гербами²¹, фундуєть власні церкви, зводять у своїх маєтках будинки, стилізовані під палаци та родові замки, де нагромаджують усілякі «скарби», включно з мощами святих²². Не дивно, що й боротьба з цим режимом набула цілком середньовічних форм. Згадаймо, як у буремні дні Євромайдану в київському середмісті з'явилася «катапульта», поряд із «йолкою» поставили «палю Януковичу», із вікон КМДА нападників поливали окропом, «козаки» нової формації щосили гатили в тулумбаси, а «рицарі» у фанерних «латах» не гребували вилами й ціпами²³.

Те, що відбувалося далі, теж нібито повернуло нас у далеке минуле. Нині доводиться чути про безпрецедентність «гібридної війни», котра, мовляв, стала породженням сучасності – наслідком неможливості вести «повноцінну війну» за наявності ядерної зброї. Утім, згадаймо неоголошену московсько-литовську війну кінця XV ст., яка тривала близько десятиліття і для котрої дослідники запропонували кілька влучних термінів: «дивна» (О.Зимін), «хитра» (В.Волков) та «війна під час миру» (В.Темушев). Легко переконатися, що теперішні події розвиваються за середньовічним сценарієм. Та ще, як і 500 років тому, на тлі боротьби за давньоруську спадщину. Тільки

міжнародних перетрубах (sic!)?» – і при цьому примудряється двічі датувати цю «вікопомну» подію не 1569-м, а 1659-м роком! Ще одним неприємним «сюрпризом» стало те, що перша сторінка передмови відтворює початок книжки І.Савельєвої й А.Полетаєва «История и время: В поисках утраченного» (Москва, 1997 р.): бачимо ту саму гравюру Пітера Брейгеля «Тріумф Часу» й той-таки глибокодумний коментар до неї (щоправда, дещо скорочений і спотворений перекладом на українську мову – скажімо, Брейгеля чомусь назвали «Петером»). Загалом книга В.Горобця містить чимало «відкриттів» стосовно литовської доби у широкому хронологічному діапазоні: від створення Володимиром Ольгердовичем якогось «етноконфесійного конгломерату» до «літописця» Михалона Литвина та «делегатів Русі-України» на Люблінському сеймі (с.41, 54–55, 119).

²⁰ Див., напр.: *Ковалевська О.* Люблінський сейм 1569 р. у візях митців ХІХ – першої половини ХХ ст.: історико-іконографічний аналіз // Український історичний журнал. – 2019. – №4. – С.35–60. Зауважимо, що в рік 500-ліття Грюнвальдської битви постала схожа за спрямуванням публікація: *Михайловський В.* Під опікою св. Станіслава: Картина Яна Матейка «Битва під Грюнвальдом» // Український тиждень. – 2010. – 9 липня. – №28 (141).

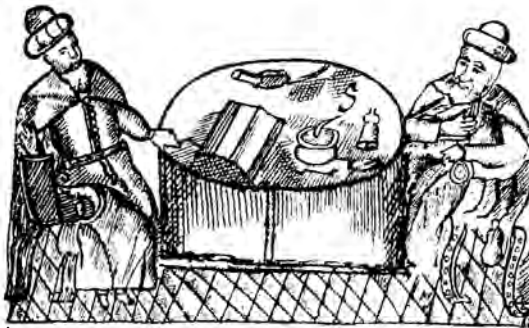
²¹ Їх доповнюють новочасні «генеалогії». Скажімо, колишнього президента України В.Ющенко «вивели» від Петра Калнишевського, а экс-президент В.Янукович виявився «аристократом» (Л.Скорик) або, принаймні, нащадком служилих татар Вітовтових часів (див.: *Мірошніченко Ю., Удовік С.* Русь-Україна: становлення державності. – Т.1. – К., 2011. – С.358). Про Януковичів герб годі й говорити – треба побачити на власні очі цю комбінацію тигрів, корони з тризубами та кентавра з автомобільним кермом у руці!

²² Свого часу ми назвали це «естетикою золотих галушок» (див.: *Русина О.* Києве ... мій? // Критика. – 2007. – №1/2. – С.23–24). Однак життя запропонувало кращий термін: «Пшонка-style».

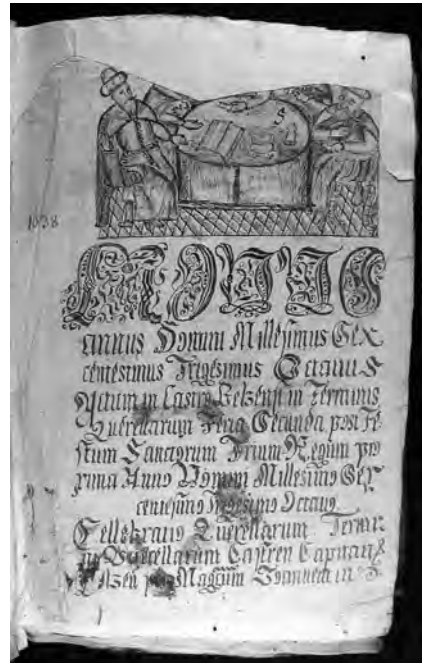
²³ Характерно, що у прямому зв'язку із ситуацією у країні у Херсоні в листопаді 2013 р. скасували прем'єру «Свіччиного весілля» І.Кочерги, вочевидь злякавшись історичних аналогій (хоча представлене в п'єсі повстання киян було вигадкою драматурга).

зараз об'єктом відродження є радянська імперія, а не киево-руська держава, а «втрату» Києва компенсовано «поверненням» Криму, так само сакрального з огляду на те, що у Херсонесі (Корсуні) хрестився князь Володимир.

У цих паралелях є й підстави для оптимізму, адже в московсько-литовських війнах XVI ст. була не тільки поразка на Ведроші (1500 р.), а й перемога під Оршею (1514 р.)²⁴. І, вочевидь, саме час позбутися застарілих стереотипів та зарахувати литовську добу до царини актуальної історії. Цьому має зарадити її візуалізація в якнайширшому спектрі можливостей: від фахово ілюстрованих публікацій до фестивалів середньовічної культури, від графіки та живопису до проєктів «монументальної пропаганди», від телебачення й кінематографа до зусиль історичних реконструкторів, спрямованих на повернення із забуття реалій «рицарських часів».

Ілюстр.1. Так зване «Засідання міської ради» («Рада магістрату»)

Ілюстр.3. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф.1. – Оп.1. – Спр.511. – Арк.5

Ілюстр.2. Комісарський суд. Гравюра з книги «Statuta i metrika przywileiow koronnych ięzykiem polskim spisane [...] przez Stanisława Sarnickiego, w Krakowie, w drukarni Łazarzowej, roku Pańskiego 1594»

²⁴ Відсилаємо читачів до нашої статті стосовно оповіді про Оршанську битву Волинського короткого літопису. Ця публікація містить інформацію про твори батального живопису, присвячені битвам, в яких брав участь К.І.Острозький (див.: Русина О. «Сказання про перемогу князя Костянтина Острозького під Оршею»: структура та джерела // Український історичний журнал. – 2016. – №1. – С.147–149). Згадане в тексті зображення битви при Ольшаниці (1527 р.), на яке ми свого часу звернули увагу М.Яницького, він нещодавно опублікував (див.: Janicki M. Obraz «Bitwa pod Orszą» – geneza, datowanie, wzory graficzne a obraz bitwy «na Kropiwej» i inne przedstawienia batalistyczne w wileńskim pałacu Radziwiłłów // Bitwa pod Orszą. – Warszawa, 2016. – S.215).

Ілюстр.4-5. Хрещення Міндовґа та в'їзд Гедиміна в Київ. Ілюстрації з книги: Chodźko L. La Pologne. – Т.1. – Paris, 1835

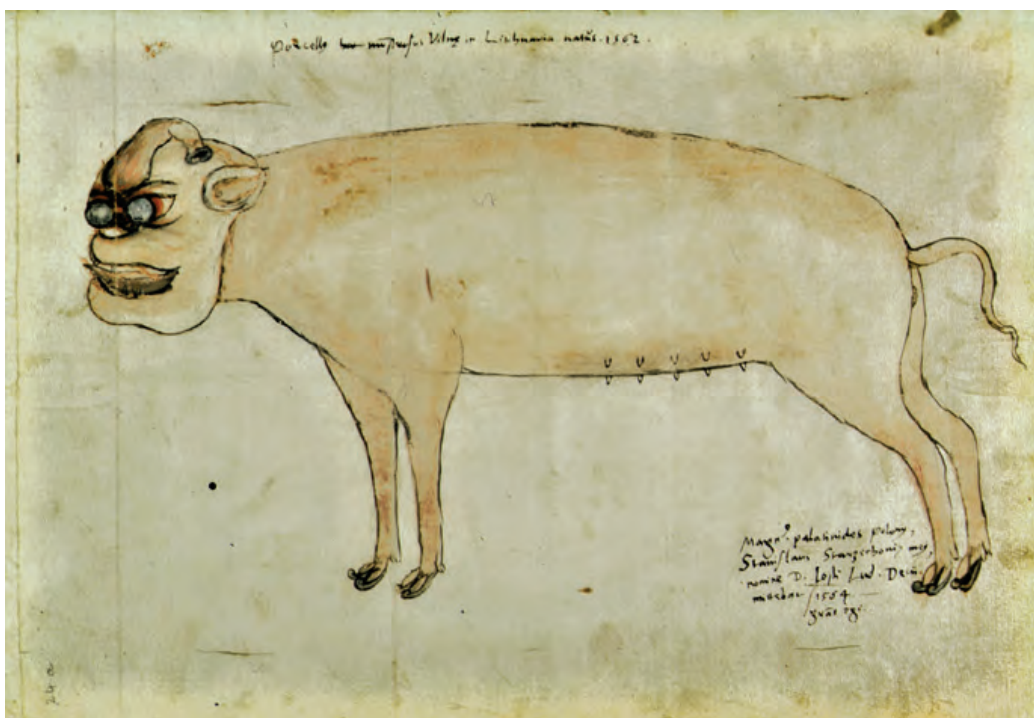
Ілюстр. 6. Віньєтка з видання: [Киркор А., Кондратович Л., Кукольник П.] Черты из истории и жизни литовского народа: Составлены, с разрешения начальства, Виленским губернским статистическим комитетом. – Вильно, 1854

Ілюстр. 7–8. Графічні паралелі між «Хронікою європейської Сарматії» А.Гваньїні й «Титулярником» 1670-х рр. (за І.Кулименєвою)

Ілюстр.9–10. Зображення шлюбу Василя III з Оленою Глинською в Лицевому літописному зводі та на гравюрі XIX ст.

Ілюстр.11. «Пацюк-потвора» з книги: На порозі Нового часу: Від Люблінської унії до кінця XVIII ст. (= Україна: Хронологія розвитку, т.4). – К.: Кріон, 2009

REFERENCES

1. Bilous, N. (2003). Kyivskiy mahistrat XVI – pershoi polovyny XVII st.: orhanizatsiia ta struktura vlady. *Sotsium*, 2, 23–39. [in Ukrainian].
2. Dorosh, M. (2017). *Bytva na Synikh Vodakh*. Vinnytsia. [in Ukrainian].
3. Horobets, V. (2009). *Ukraina: Liublinska uniiia ta narodzhennia novoi vitchyzny*. Kyiv: Kriion. [in Ukrainian].
4. Hoshko, T. (2002). *Narysy z istorii mahdeburzkoho prava v Ukraini: XIV – poch. XVII st.* Lviv: Afisha. [in Ukrainian].
5. Hvanini, O. (2007). *Khronika yevropeiskoi Sarmatii*. Kyiv: NaUKMA. [in Ukrainian].
6. Janicki, M. (2016). Obraz „Bitwa pod Orszą” – geneza, datowanie, wzory graficzne a obraz bitwy „na Kropiwniej” i inne przedstawienia batalistyczne w wileńskim pałacu Radziwiłłów. M.Nagielski (Ed.), *Bitwa pod Orszą* (pp.173–225). Warszawa: Neriton. [in Polish].
7. Kotliar, M.F., Rusyna, O.V. (2008). *Vid Batyievoi navyly do Liublinskoï unii (=Ukraina: Khronolohiia rozvytku. Vol.3)*. Kyiv: Kriion. [in Ukrainian].
8. Kovalevska, O. (2019). Liublinskyi seim 1569 r. u viziiakh myttsiv XIX – pershoi polovyny XX st.: istoriko-ikonohrafichnyi analiz. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 4, 35–60. [in Ukrainian].
9. Kulimeneva, I.E. (2018). Gravirovannye „rodosloviya” rossijskikh imperatorov XVIII v. *Rodoslovnnye dreva russkikh tsarej XVII–XVIII vekov* (pp.92–101). Moskva: Yubilejnaya kniga. [in Russian].
10. Martynyuk, A.V. (2011). Istoriya Velikogo knyazhestva Litovskogo v miniaturakh Litsevoogo letopisnogo svoda XVI veka. *Lietuvos pilys*, 6, 149–163. [in Russian].
11. Miroshnichenko, Yu., Udovik, S. (2011). *Rus-Ukraina: stanovlennia derzhavnosti* (Vol.1). Kyiv: Vakler. [in Ukrainian].
12. Rusyna, O. (2007). Kyieve ... mii? *Krytyka*, 1/2, 23–26. [in Ukrainian].
13. Rusyna, O. (1999). Kyivska mahdeburhiia: yuvileinyi komplekt. *Krytyka*, 6, 24–26. [in Ukrainian].
14. Rusyna, O. (2016). „Skazannia pro peremohu kniazia Kostiantyna Ostrozkoho pid Orsheiu”: struktura ta dzherela. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 1, 133–149. [in Ukrainian].
15. Rusyna, O. (2005). *Studii z istorii Kyieva ta Kyivskoi zemli*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NANU. [in Ukrainian].
16. Saveleva, I.M., Poletaev, A.V. (1997). *Istoriya i vremya: V poiskakh utrachenogo*. Moskva: Yazyki russkoj kultury. [in Russian].
17. Yakovenko, N. (2006) *Narys istorii seredniovichnoi ta ranniomodernoï Ukrainy*. Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian].

OLENA RUSYNA

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Leading Research Fellow,
 Department of History of Ukraine of the Middle Ages and Early Modern Times,
 Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
 (Kyiv, Ukraine), erusina@ukr.net

NOTES ON THE VISUALIZATION OF THE NATIONAL HISTORY OF THE FOURTEENTH – SIXTEENTH CENTURIES

The paper deals with the problems of visualization of Ukrainian history of the age of Lithuanian political supremacy (14–16th centuries). It covers such issues as the use of various images produced at that time (Polish engravings of the 16th century, miniatures of the Illustrated Chronicle of Ivan the Terrible etc.), pictures of contemporary painters, photo-forgeries and so on. The article contains also author’s remarks regarding the problem of plagiarizing. It is as evident in the field of illustrating the scholarly publications as in the history-writing itself and needs special public attention. Author makes a stress that the Lithuanian age is in fact lost for the mass historical conscience in Ukraine due to the lack of related commemorative practices. At the same time the memory about this period is being refreshed by some current sociopolitical developments. The same effect may be achieved through joint efforts of scholars, journalists, painters, filmmakers and organizers of medieval festivals.

Keywords: *visualization, Illustrated Chronicle of Ivan the Terrible, forgery, plagiarism, historical conscience.*